

ողւոյն մէջ խղճին ձայնը: Աւտիկ կա-
տարեալ գերութիւն , որ քան զմար-
մնոյ գերութիւնը գմնդակ է և ար-
դարութեան զխմոյ ինքն է սրտաս-
խանատու : Հոս եթէ բնթերցողք
կը ներեն՝ օրինակ մի մէջ բերել կը
համարձակիմ, օրինակ մի որ մեր գի-
մաց 'գործուեցաւ և գեռ կը գոր-
ծուի, որու բոլոր հասարակութիւնը
ծանօթ է, բայց թերեւ կայ անոր մէջ
մաս մի որ չիլ ահամբ կը նոյն գործոյն
և բոլորովին տարբեր կերպարանք մի
կը նշմարէ հոն : Թերեւս գու շտկող-
ներ եղան արդէն որ սոյն արարաւ-
ծոյս թատերաբեմը Փարաւոններու
երկրին մէջ կը գործուի : Սլօնէ-
սի ժամանակ Աստուծոյ ընտիր ժողո-
վուրդ մի մարմնաւոր գերութեան
չղթաներով պահուած էին . բայց գո-
նէ խղճի ազատութիւն կը վայելէին,
բռնութիւնը անոնց սրտին և մարմնի
երբէք չէր կարողացած տիրել . բայց
հիմակ ցաւօք սրտի կը տեսնենք որ
ամբողջ հասարակութեան խղճին կը
տիրէ մասնաւոր աղբեջութեան մի
ուժ : Բռնաբարութեան ենթակայ
եղողն է ազգայնութիւն շահը, բռնա-
բարոյն է մասնաւոր շահախնդրու-
թիւնը : Հոս կարեւոր կը համա-
րիմ խոստովանիլ, սոյն խնդիրն յու-
ղուած ժամանակին, ընկերական սրբ-
տաւորութիւնը իւր սահմանէն և
օրինաց պատշաճ կարգէն դուրս ե-
լաւ . իրաւունքը զոհուեցաւ փոխա-
դարձ թշնամանքներու և անասելինա-
խատինքներու : Վատիւն միշտ սուրբ
է, թէ և անհատի մի ըլլայ, և զանի-
կայ կոստողը սրբապիղծ է : Անք
այս թշնամանաց աստարեղին մէջ ոտք
չկոխենք . մեր զէնքն ըլլայ արդարու-
թիւնը, և մեր պաշտպանածը խղճին
ազատութիւնը . և մինչեւ անգամ
բարեկամական ձեռք երկնցները իրա-

րու . Այնիմ և Արօշէոն երկու թըշ-
նամի վեհապետք, երկուքին ձեռքն
ալ մարդասպան սուրեր, բայց երկու-
սն եւս իրարու հանդիպած ժա-
մանակ մարդկային գորովով սրտե-
նին կը յուզի : Հոն սրտիւն ան-
գամ, որ կենաց հետ հաւատար է, չը
վերաւորի, այլ կը յարգուի : Այնի
յուշիս ամոյ պարբերականը և յա-
ւերածը որ ընդդէմ հաճութեան
Աննապատիւ Սրբազան հօր և բոլոր
միաբանութեան հրատարակուեցաւ
նախորդ խմբագրատետի անդգոյշ և
անփորձ անօրէնութեամբը, այս սահ-
մանս ոտնակոխ բռաւ, փոխանակ ա-
նիրաւութեան մի դէմ յարձակելու՝
պատուոյ դէմ խիզախից : Անք՝
ինչպէս ըսինք, սոյն հոկտեմբերի Այ-
սնիւս կը փութանք մեր բարեկամին
ներողամտութեան հետ մէկ տեղ մը
տերմական ձեռք կարկառել, առանց
երբէք դադրելու բռնութեան մի
դէմ բողբեկէ և արդարութիւն պա-
հանջել : Անցեալը մոռնանք, ներկոյն
քննենք, և ասպագայն ապահովենք :

(Շարունակելի) :

ՃԾՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՔ

Այնի սուղին հատորի յառաջա-
բանութեան մէջ, կը յիշեն անշուշտ
սիրելի բնթերցողք, որ մեզ անցեղի
սկզբունք դրած էինք երբէք կռուոյ
և տարապարտ վեճերու մէջ չզաղիլ,
և ոչ երբէք նախադարձակ լինել որ և
է մէկուն դէմ, այլ միայն պաշտպա-
նողական դիրք մի ունենալ ի դիպ-
ուածի եթէ սուրբ Աթուոյն պատ-
ւոյն դէմ օտար յարձակմանը մի լինի
Այն սկզբունքն չորս տարի ամենայն

երկիւղածութեամբ յարգուեցաւ, ինչպէս յայտնի է լրջամիտ հասարակութեան: Բայց հինգերորդ տարին սկսելուն, երբ նորա խմբագրութիւնը անփորձ գրչի մը յանձնուեցաւ, յիշեալ մեր սկզբունքը որ ընդհանուր սկզբունք մի է, ոտնակոխ եղաւ ՚ի մեծ ցաւ մեր եւ բովանդակ միաբանութեան: Թէպէտ և այսպիսի յետագէժ ընթացքի մի գէժ գիտողութիւններ եղան, սակայն որոշուած էր արդէն գէթ միամեայ շրջանը լրանալ: Հետ ժամանակ շանցաւ՝ յանկարծ Սիօնի երկիւղած էջերը պատերազմի դաշտի փոխուեցաւ, նորա սկզբունքը բոլորովին մոռցուելով. և այս կռուոյս պատճառ տուաւ Ղէքսանգրիոյ մէջ հանգուցեալ Վարիզ հանրմին կտակը: Ղմեն. Սրբազան Պատրիարքը այս խնդրոյս վրայօք նամակներ և տեղեկութիւններ տաացաւ իւր գործակալէն և Հակոբեան մեծապատիւ Թագաւոր Էֆէնտիէն. Գժբաղդաբար սոյն միջոցիս սուրբ Մթողոյս և Ղատին վանուց մէջ սուրբ Տեղեաց մասին վէճեր ծագած ըլլալուն, հարկադրեցաւ Ղորին Ղմեն. Սրբազնութիւնը սոյն կտակի խնդրոյն համար եկած տեղեկագիրներն ու նամակները՝ քանի մի վարդապետներէ բաղկացեալ մասնաժողով մի յանձնել որուն անգամ էր նաև Սիօնի խմբագիրը, պատուիրելով որ ըստ օրինի քննուի յիշեալ խնդիրը և հարկաւոր միջոցներն ՚ի գործ դրուի:

Սասնաժողովը տեսնելով Ղէքսանգրիոյ մէջ իրենց կրօնակից եղբոր և Ս. Մթողոյս գործակալին անարդէիլը, արդարապէս խոժուեցաւ, միւս կողմէն եւս յարմար առիթ գտաւ, այս խնդրոյս մէջ այնպիսի անձնական ինքնիշխան խառնել առ նոյն իսկ Սրբազնութիւնն, որ իւր ամենազաւ

ղիճակին մէջ՝ բարեմտութեամբ զանոնք կը մեկնէր: Յիշեալ ժողովը անմիջապէս իւր խորհուրդը կը կազմէ, և նորա հասուն խորհրդածութիւններէն և քննութիւններէն կը ծագէ յունիս ամսոյ Սիօնի անվայել յարձակումը ընդդէմ պատուոյ Սեծապատիւ Հակոբեանց: Ինքնիշխան մէկն էր նաև յիշեալ կտակի խնդրոյն մէջ առաջնորդական խնդիր մի եւս խառնել որու վրայօք սուրբ Մթողոյս երբէք հետապնդութիւն միջոց տուած չէր, բաւական համարելով միայն Եզրիպտոսի մէջ իւր կառուածոցը հսկել եւ զանոնք յօգուտ սուրբ Մթողոյն և ազգին պայծառութեանը համար տնօրինել:

Ղորին Սրբազնութիւնը Ղատինաց վէճերովը զբաղած և մինչեւ անգամ զիշերները՝ Գամասկոսի Վսեմ. Վալի Փաշային և Սիւնիք Էֆէնտիէն քով հարցաքննութեանց ներկայ դանուելով՝ երբէք ժամանակ չէր ունեցեր Սիօնի պարունակութեան վրայ օրինաւոր գիտողութիւն ընել, որու մէջ չէր յուսար ալ այն աստիճանի վտանգաւոր յօգուածներ դրուիլ. նմա նապէս Եզրիպտոսի մէջ ապուած առաջին անարդալից սլաւախան ալ իրեն չհաղորդուելով, միամտաբար իւր վէճերովը կը զբաղէր և արքունի գործակալաց՝ Վսեմ. Վալի Փաշային և քննիչ Սիւնիք Էֆէնտիէն և Գաղղիոյ հիւպատոսին այցելութիւններն կ'ընդունէր, ինչ ատեն այս գին մասնաժողովը իւր գործը կը պատրաստէր. և ահա յաւելուած մի փութաց նա հանել կատարեալ յաղթութիւն մի ստանալու յուսով: Բայց վերջապէս Սրբազան Պատրիարքն Յոպոյէ եղած ժամանակ, ուր երկու անգամ իջաւ քարանձինային խնդրոյն եւ ուրիշ պատճառաւ, կ'ընդունի հոն անմիջ

Ջարար Լիցիոստանն եկած երկրորդ անարգապիրը, կ'իմանայ էութիւնը, կը կանչէ զիմբապիրը և կ'իմացնէ նորա ապօրինաւ որ ընթացքը և կ'ըզ գուշացնէ Սոնի մէջ ամենեկն նոյն խնդրոյն վայրը յօդուած Հրատարա կել: Ոյն պատուէրը խիստ անողան էր, նեան աղեղէն թռած իւր նպատակին հասած ու խոցը բացուած էր: Խմբապիրն արդէն իւր երեւակոյտութեանը մէջ բաւական ազդեցութիւն մի ունեցած կը կարծէր ընդդէմ վտանական կառավարութեան, որուն վրա տահէլով և իրեն տրուած պատուէրին առանգանելով օգտատուի ամացն Սոնի ալ քանի մի սողեր կ'ուզէ առ նոյն Սեմ. Թագւոր էֆէնտին: Ըտոր վրայ Սրբադան Հայրը վերահասու ըլլալով մասնաժողովին իւր անձին զէմ ունեցած իշխանիւնէն գաղտնեացը, կը լռէ զայն և զխրմբապիրն ալ իւր պաշտօնէն կը հանէ: առնելով անոր վրայէն միանգամայն և տղարանի տեսութիւնը և սրբագրութեան սրշտօնը, և այլն:

Բարբ սոյս խնդրոյն մէջ որ բարեմիտ և ջերմեռանդ ընթերցողը ստատախանաւորու չպիտի համարի զՍ. Սրբադան թիւնը. Թէպէտ և նա Սոնի երրորդ տարիէն ձկնելով իւր ստատախանաւորութիւնը վերադարձ էր եւ իւր անմիջական հսկողութենէն հանած էր, ըստ որում առջի երկու տարուան պէս հրատարակելիք նիւթերը աչքէ չէր անցնէր և իւր հրաժանուելը վաւերացնէր զանոնք: Ըյսպէս ուրեմն Սեմապատիւ Թագւոր էֆէնտին եւս ստատախանաւորու համարած կ'երեւի զՍ. Սրբադան թիւնը, ինչպէս յայտնի է այն երկու անարգապիր ստատախաններուն հրատարակուելուն թոյլտուութիւն չը նորհէլով, ըսոյց մեզ քողոր է հա-

ւատալ, որ ինչպէս Ս. Ս. հաճութիւն չէ ունեցած բնաւ Սոնի մէջ հրատարակուածներուն, այնպէս եւ Լիցիոստանի մէջ հրատարակուած թերթերը եւս անոր կամայը ներհակ եղած ըլլայ. ըստ որում անոր վեհանձնութիւնը և բարձրագոյն դիրքը չներեր մեզ երբէք հաւատալ որ այդպէս անարգօրէն վրէժխնդիր լինել ուղած ըլլայ. և ոչ իսկ իւր աշխարհամտօթ յատկու թիւնները այդպիսի տկարամիտ պաշտպաններու կորօտ եղած ըլլայ: Խոսակոյ ներկայ թագաւորը, չէ թէ Թագւոր էֆէնտինն նման մասնաւոր որ արեղայէ մի անարգուած, այլ Լիցիոստան ընդհանուր հայրապետէ մի բոլոր անձամբ, անդամօք ջղօք և երակօք նշովուած ու բանադրուած ժամանակը ինչ ստատախան սուաւ անոր, ինչպէս վրէժխնդիր եղաւ. ինչ որ կը վայելէր իւր վեհանձնութեանն ու միծախօքութեանը. այն է լուծիւն եւ համբերութիւն, ժամանակին թողալ ամեն ինչ: Ըյս է ահա վեհանձն մարդոց վրէժխնդրութեան եղանակը: Սեմ. Թագւոր աղային կը վայելէր իրենին գատնատան ընել, կտակին խնդիրը թողուլ բողբովին Սերտով եպիսկոպոսի և Տէր Գապարեան եղբարց ձեռքը, որ իրենց մէջ իրաւասոյ ըլլան, և Ս. Թոսոյս կալուածոց ամենեւին ձեռնամուխ չըլլար և տարապարտ բամբատանաց ներքեւ չթողուր իւր բարձր անունը, այս ընելով աւելի մեծ անուն պիտի ստանար աշխարհիս առջեւ:

Քանի մի խօսք եւս Ըրշտուսի պատուարժան խմբապիրն և իւր թղթթակցին ուղղելով վերջացնենք խօսքերնիս: Յիշեալ խմբապիրը որ իւր հնգետաւորեայ թերթին բովանդակ տարածութիւնը զոհած է սեպտ-

վերի շահասիրութեան մի, պէտք էր
 իւր միտքը բերել որ սուրբ Արուսա-
 ղէմի Աթոռը 1840 թուականէն ի վեր,
 այսինքն իւր Արշալոյսը ծնած օրէն ի
 վեր զինքը կը գգուէ իբրեւ շահութան
 որդի և տարուէ տարի հազար դահե-
 կանի կտրիկ գումար մի կը հատուցա-
 անէ ութ օրինակ լրագրի համար, ու
 բուն մէկ հատն ալ բաւական էր իրեն.
 ուստի երախտագիտական պարտքը
 չէր ներեր անոր՝ որ երկու տարիէն ի
 վեր սուրբ Աթոռս իւր նեղ վիճակին
 պատճառաւ վեց օրինակի իջեցնէ-
 լուն վրայ այս օրինակ զայրացած ըլլայ
 նորա դէմ, երբ 28 տարի շարունակ
 արդարութեամբ և անկողմնասիրու-
 թեամբ պաշտպանեց սուրբ Աթոռոյս
 իրաւունքը ինչպէս որ պարտքն էր Յի-
 շեալ լրագիրը չենք յուսար որ այսու-
 հետեւ ևս ընդունի իւր պատուաւոր
 էջերուն մէջ այդ օրինակ ձանձրացու-
 ցիչ յօդուածներ ի պաշտպանութիւն
 մեծապատիւ աղգայնոյ մի՞ որ կարօ-
 տութիւն չունի իւրեան. ապա թէ ոչ
 մենք եւս կը ստիպուինք Արշալուսոյ
 հին թերթերը խառնել և իւր արդի
 պաշտպանած անձին դէմ այն ժամա-
 նակ հրատարակած անպատիւ եւ ան-
 արդարացի յօդուածները մէջ բերել
 և զուգակշռել արդի ջատագովութեան
 հետ: Կօրելի է ըսէ մեզ թէ,
 այն ժամանակ թագաւոր էֆէնտին
 սոսկական անձ մի էր, և ոչ հիմա
 կուան պէս Ագիպոսի Պիլմարքին
 գայմախամը. որու կը պատահա-
 նեմ ըստ իւր վիրայութեանը թէ՛
 պատիւը մի և նոյն զօրութիւնն ու
 կշիռքն ունի թէ՛ մեծին և թէ՛ փոք-
 րին քով: Իսկ Արշալուսոյ թղթակցին
 գալով կ'ըսեմ թէ՛ իւր հրատարակու-
 թիւնները և պաշտպանողական յօդ-
 ւածները աւելի անարգութիւն քան
 թէ պատիւ կը բերեն թագաւոր էֆէ-

էնտին վահաննութեանը, որովհե-
 տեւ այդ օրինակ ջատագովութեան մի
 կարօտ ըլլալ կը ցուցնէ իւր առատա-
 ձեռն բարեբարը, և կերպիւ մի կը հաս-
 տատէ ինչ որ կը զրուցուի նորա հա-
 մար հասարակութեան մէջ, և միան-
 գամայն կը բարձրացնէ Ն. Սրբազ-
 նութե պատիւը. ըստ որում Ասայի
 Պատրիարքը սոցրամաճիութենէ յա-
 ռաջ եկած է կ'ըսէ, որ ըսել է թէ իւր
 պաշտած Քրիստոսին արհեստն ունի
 եղեր, ըստ որում եւ Քրիստոս իւր
 մանկութեան ժամանակ հիւսն էր,
 առաքելոց շատերը ձկնորս ու երկրա-
 գործ և մաքսաւոր էին, որ մեղաւոր
 կը նշանակէր այն ժամանակ, մի թէ
 այդ անպատուութիւն է Պատրիարքի
 մի Վնչ պիտի ըսէ Արշալուսոյ թղթա-
 կիցը երբ մէկն ելնէ ըսէ իրեն թէ,
 քո պաշտպանած մարդդ ալ, որ այսօր
 այդ բարձրութեան հասած է, կա-
 րելի է որ Չանաքքալէցի բրտի մը
 թուոն եղած ըլլայ. մի թէ անպատու-
 ութութիւն է իրեն, քան լիցի. այլ
 աւելի պատիւ կը բերէ նորա անձնա-
 կան ձիրքերուն և ընտիր յատկու-
 թեանցը: Այս օրինակ է ահա Արշա-
 լուսոյ իսեղծ թղթակցին զԱսայի
 Պատրիարքը անարգելու մասը կէս մի
 զրպարտական և կէս մի անոր բնական
 ձիրքերը նուաստացնող փաստերը:
 Կօրին Սրբազնութիւնը իւր աքեղա-
 ութեան ժամանակէն ստացած էր աղ-
 գայնոց շատերուն համակրութիւնը
 իւր անխոնջ ջանիցն ու նախանձելի
 վարուցը համար, և գեղարուեստից
 սիրով վառուած՝ դէպ ի Վիգլիա ու
 Վաղղիա բրած ճանապարհորդութե-
 նէն դառնալուն գրեթէ բոլոր ազգին
 մինչև անդամ թագաւոր էֆէնտին և
 իւր պաշտպանին համարումը ստացաւ
 և այս էր որ զինքը Պատրիարքական
 գերագոյն Աթոռ բարձրացուց ամ

արժանաւորութեամբ, և գրեթէ վեց տարիէն ՚ի վեր է իւր կոչմանը հաւատարիմ մնալով ընդ հանուր ազգին իւր վրայ ունեցած ակնկալութիւններն ՚ի դերու չհանեց, ինչպէս ականատես են տարուէ տարի այսչափ ուխտաւորները, և մինչև անգամ օտար ազգերէն գովութիւններ կ'ընդունին: Վերջ կուտամ խօսքիս՝ ներողութի իրնդրելով Ն. Սրբազնութեան, վասն զի գիտեմ անշուշտ որ այն վերջին խօսքերս հակառակ է իւր համեստութեանը եւ անխառախ բնաւորութեանը:

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ԺՈՂՈՎ

ԿԱՆԱՆՑ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅՑ⁽¹⁾

Մ. յս հետեւեալ ճառը՝ 1865 թուականում ընթերցել է ներքին խորհրդական (Geheimrath) Պ. Վ. իդէն՝ այն 12 ուսումնական ճառերի շարքումը, որոնք 1852 թուականից հետէ կարգադրւած են այստեղի Մետաքանական ժողովից՝ նոր տարւոյ և զատկի միջոցում՝ եկեղեցական նարատակների համար: Թէ և զանազան կողմանէ էլ երկարաձգւած է և գերմաներէն բնագիրը մի փոքրիկ գրքի բովանդակութիւն է՝ «Կանանց զարգացման և կրթութեան վրայ» մակագրով:

(1) Սոյն կանխաբան տեղեկութիւնն ինչպէս բոլոր անցեալ ամսոյ ամսագրերէն մէջ ՚ի ծանօթութեան, նախօրէ հրատարակելը սխալմամբ եւ թողուցած էր, զոր մէջ չուղեւի խօսքս զանց առնել, արժան համարելիք հրատարակել և զայն ներողութիւն խնդրելով ընթերցասեր հատարակութեան և մանաւանդ մեծարոյ և գիտնական թարգմանչէն:

այնու ամենայնիւ պահած է մի հատիկ սեպհական բնաւորութիւն և սահմաններ:

Մ. յս փոքրիկ գրքի թարգմանութեան առիթը՝ հենց դ. քի օգուտների մէջ որոնելու է: Պ. հեղինակի հայեացքները ձգուած են ուշադրութիւններ դարձնելու դէպի զարգացման և կրթութեան ամբողջութիւնը և յարուցանում են այն հարցերը, որոնք այս սահմանին են վերաբերում և իրական գրութեանը համեմատ՝ պատասխանատուութեան ենթարկւում: Մ. յս դժուարութեամբ մի կողմ որոշելի հարցերը, որոնց պատասխանատուութիւնը ժամանակի բերմունքից և բանի հանգամանքից սպասելի է, մի որ և իցէ մտադրութեամբ մտապիւթութեան չէ տրւել, այլ ընդ հակառակը շարժւել մի շրջահայտն ուշադրութեամբ և ընդհանուր կարծիք և հաստատութիւն պահանջել:

Սոյց արդեօք այս ճառը նոյն յարաբերութիւնը ունի Հայերէնում, ինչպէս Գերմաներէնում, կամ ուրիշ խօսքով՝ Գերմանացոյ դրութիւնը կամ վիճակը նման է մերին: Մ. յս հարցին պատասխանելու է ոչ, եւ թարգմանութիւնը դարձեալ օգտուէտ համարելու: Սեղանում տղերանց զարգացման և կրթութեան հոգացողութիւնը՝ դեռ շատ կարճ ժամանակից հետէ է սկիզբն առել: Հայաստանի շատ տեղերումը՝ մինչև անգամ հարկաւոր չէ համարուում ուսումը տանալը, ուսումը միայն հոգեւորականաց գործ է կարծւում: Չարգացումը՝ ամեն մարդու իրան կամ ծնողներին է մնացած, որոնք բնականաբար ժամանակաւոր հանգամանքին և դէպքերին են ենթարկւած, այս պատճառով էլ ոչ մի զարգացում չէ, որովհե-